

Ερμηνευτική της Νεολιθικής Ειδωλοπλαστικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΠΡΩΙΜΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΣΚΕΨΗ

Οι τεράστια ανθρώπινη ικανότητα για μάθηση διακρίνει τον άνθρωπο από όλα τα άλλα γένη. Στην απώτερη Προϊστορία, η εξέλιξη της αντίληψής του για την λειτουργία του κόσμου και τη θέση του μέσα σ' αυτόν ιχνηλατείται μέσω της συλλογής χειροτεχνημάτων, που αντικατοπτρίζουν και την εξάσκηση της δημιουργικής του φαντασίας. Η ανθρώπινη σκέψη και η συμπεριφορά προσεγγίζονται διεπιστημονικά από την *Γνωσιακή Επιστήμη*, στην οποία εμπλέκεται και ένα σύνολο άλλων επιστημών.

Σύμφωνα με πολλούς μελετητές, οι νοητικές λειτουργίες, η ιδέα, και η γλώσσα συνδέονται άμεσα με την εικονιστική τέχνη, συνεπώς η αξιολόγηση των αρχαιολογικών δεδομένων αποτελεί το πρώτο στάδιο για τη διερεύνηση της νοητικής εξέλιξης. Μεγάλη όμως προσοχή θα πρέπει να δίνεται στις ομοιότητες μεταξύ αρχαίων και σύγχρονων συνηθειών, καθόσον αυτές μπορεί να είναι παραπλανητικές επειδή ο χρόνος πιθανώς να άλλαξε την αντίληψη και το πολιτισμικό νόημα των πραγμάτων που περιβάλλουν τον άνθρωπο.

Σε επίπεδο μοριακής βιολογίας, θεωρείται ότι υπάρχει στον άνθρωπο μια γενετικά κωδικοποιημένη μνήμη και μια αθροιστική εμπειρία που ενεργοποιούνται από κάποιο ερέθισμα και που του επιτρέπουν να δίνει νόημα σε όνειρα και να τα προβάλλει ως εικονιστικές αναπαραστάσεις. Αυτή η διαδικασία πιστεύεται ότι αποτέλεσε το αίτιο για τη διαφοροποίηση του γένους *Homo* από τα άλλα γένη.

Τα τεχνολογικά επιτεύγματα του ανθρώπου, που αποσκοπούν στο να υποτάξει τη φύση στην εξυπηρέτηση των αναγκών του ώστε να επιβιώσει, η ομαδική αποδοχή εννοιών, και η επικοινωνία με πρακτικές και σύμβολα, αποτέλεσαν τη βάση για τη συνειδητοποίηση του μή ελεγχόμενου και για τη μετέπειτα λατρευτική / θρησκευτική του συμπεριφορά.

Η ανθρώπινη ικανότητα για αναλογική σκέψη του επέτρεψε να επικοινωνεί με ορατά ή αόρατα σύμβολα. Η αρχαιολογική έρευνα προσπαθεί να τα εντοπίσει και να τα ερμηνεύσει, υποβοηθούμενη σε μεγάλο βαθμό από τις πλαστικές τέχνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΠΡΩΙΜΗ ΕΙΔΩΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗ

Η πρώιμη ειδωλοπλαστική εμφανίζεται στο τέλος της Παλαιολιθικής Εποχής και είναι φαινόμενο που επαναλαμβάνεται συχνά και σε απομακρυσμένες γεωγραφικές συντεταγμένες. Αν και η τάση να συνδέεται με την ανθρώπινη θρησκευτικότητα ήταν ανέκαθεν συχνή, είναι μεγάλη πρόκληση να διερευνάται και μέσα από μια κοινωνική προσέγγιση της θρησκευτικότητας.

Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν η χρονοβόρα τέχνη της ειδωλοπλαστικής είναι τεκμήριο για λανθάνουσες πολιτισμικές δομές, καθώς και αν οποιοσδήποτε μπορούσε να έχει την ευφυΐα και τη δεξιότητα ώστε να γίνει ειδωλοπλάστης.

Τα νεολιθικά ειδώλια είναι πολλά σε όλα τα Βαλκάνια, τη νοτιοανατολική Ευρώπη και την ανατολική Μεσόγειο και ο αριθμός τους μειώνεται απότομα προς το τέλος της περιόδου. Παρουσιάζουν τεράστια ποικιλία θεμάτων, χωρίς όμως να είναι θεαματικά ως προς την κατασκευή και τα υλικά, όπως συμβαίνει με τα ειδώλια των ιστορικών χρόνων. Επειδή συχνά είναι αστρωματογράφητα επιφανειακά ευρήματα, είναι δύσκολο να έχουν ακριβή χρονολόγηση καθώς και να ενταχθούν σε ομοιογενή σύνολα ως προς την προέλευση ή την τυπολογία. Για τον λόγο αυτό δεν υπάρχει κάποια κοινώς αποδεκτή θεωρητική και μεθοδολογική προσέγγιση των νεολιθικών ειδωλίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΘΕΑΤΗ ΟΨΗ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

I. ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΥΛΗ ΣΤΟ ΤΕΛΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Οι εικονογραφικές και πλαστικές αποδόσεις εννοιών δεν υπόκεινται σε ουσιαστικές μεταβολές επί πολλές χιλιετίες, ιδιαίτερα στην Προϊστορία. Στα πολύ πρώιμα στάδιά της, η νεολιθική ειδωλοπλαστική δεν παρουσιάζεται ως εξέλιξη της παλαιολιθικής, εφόσον οι παλαιολιθικές *Αφροδίτες* δεν φαίνεται να επηρεάζουν τη μορφή των πρώιμων νεολιθικών ειδωλίων. Η θεματολογία και η τυπολογία θα είναι θεαματικά μεγάλη μόνον αρκετά χρόνια αργότερα, στην Αρχαιότερη και Μέση Νεολιθική.

Η αντίληψη του ανθρώπινου σώματος στις διάφορες θέσεις έχει αποδώσει πλούσιο αρχαιολογικό υλικό, το οποίο διαφέρει από περιοχή σε περιοχή. Το κεφάλι (πρόσωπο / κόμμωση) αποτελεί βασικό σημείο αναφοράς. Οι διαφορετικοί όγκοι του σώματος προσδιορίζουν την γενική όψη του ειδωλίου και ελκύουν την προσοχή στα σημεία που επιθυμεί ο ειδωλοπλάστης. Η ύπαρξη/υπογράμμιση ή η ανυπαρξία των χαρακτηριστικών του φύλου αποτελούν οπωσδήποτε σημειολογικά δεδομένα.

Οι πρώτες ύλες στη νεολιθική ειδωλοπλαστική είναι ο πηλός, ο λίθος, τα οστά, τα θαλασσινά όστρεα, ο χρυσός και το ξύλο (;) ενώ οι τεχνικές ποικίλουν ανάλογα με το υλικό.

Ο πηλός χρησιμοποιείται ευρύτατα και δουλεύεται με διάφορες τεχνικές, κυρίως όμως με τη διαμόρφωση και συγκόλληση ενός ή περισσότερων σβώλων, οι οποίοι στη συνέχεια ψήνονται σε κεραμικούς φούρνους. Τα λίθινα ειδώλια είναι πιο συμπαγή, ενώ τα άλλα υλικά χρησιμοποιούνται λιγότερο λόγω των κατασκευαστικών περιορισμών τους οποίους θέτουν.

II. ΣΤΑ ΙΧΝΗ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗ

α. Η ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ

Η διακόσμηση είναι προαιρετική και επιτυγχάνεται με εγχάραξη ή εμπίεση, με χρώμα αλλά και με πλαστική προσθήκη μικρών όγκων πηλού στην επιφάνεια του ειδωλίου. Συχνά χρησιμοποιούνται και συνδυασμοί των διακοσμητικών αυτών τεχνικών. Πιθανή είναι επίσης και η διακόσμηση με ένθετα στοιχεία.

β. ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΟΥ ΕΙΔΩΛΟΠΛΑΣΤΗ

Το φύλο των ειδωλοπλαστών είναι άγνωστο. Παρ'όλο που η βιβλιογραφία υπονοεί άνδρες ειδωλοπλάστες, δεν αποκλείεται και οι γυναίκες να έχουν ειδωλοπλαστικές δραστηριότητες, εφόσον φαίνεται να αναλαμβάνουν και άλλα καθήκοντα στη νεολιθική κοινωνία, γεγονός που κάνει τη μητριαρχία πολύ πιθανή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3
Η ΑΘΕΑΤΗ ΟΨΗ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ
ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΙΩΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ

I. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΒΑΣΕΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΔΕΛΟΜΕΝΩΝ

ΝΕΟΛΙΘΙΚΑ ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΑ ΕΙΔΩΛΙΑ
ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

A) ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗ ΖΩΗ

1. ΕΚΦΡΑΣΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΙΔΕΩΝ ΠΕΡΙ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ / ΜΗΤΕΡΑ ΘΕΑ

(Evans 1921, Childe 1925, Crawford 1925, Μυλωνάς 1928, Hawkes 1951, et al.)

2. ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΠΑΝΘΕΟΝ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΟ ΜΕ ΤΟΝ ΚΥΚΛΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

(Parrot 1960, James 1960, Gimbutas 1974, Cameron 1981, Bouzek 1998, Cauvin 2003 et al.)

3. ΣΥΜΒΟΛΑ ΕΠΙΘΥΜΙΩΝ

(Harrison 1912, Hansen 1933, Broman 1958, Θεοχάρης 1973, et al.)

B) ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

4. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ

(Hogarth 1927, Myres 1930, Contenau 1914, Baumgartel 1950-51, Mellaart 1965 et al.)

5. ΠΟΡΤΡΑΙΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ

(Karageorghis 1977 et al.)

Γ) ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

6. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΛΑΠΛΩΝ ΧΡΗΣΕΩΝ

α) Κούκλες β) Εποπτικά αντικείμενα γ) Φορείς συμπαθητικής μαγείας
(Pumpelly 1908, Kenyon 1956, Ucko 1968, Talalay 1993 et al.)

7. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΠΤΗ ΠΡΩΤΟΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

(Χουρμουζιάδης 1973 et al.)

8. ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ

(Talalay 1987, Chapman 2000, Pollard 2004, et al.)

9. ΦΥΛΑΧΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΝΤΛΟΥΝ ΔΥΝΑΜΗ ΑΠΟ ΤΟ ΦΥΛΟ ΤΗΣ ΘΕΟΤΗΤΑΣ ΠΟΥ ΠΑΡΙΣΤΑΝΟΥΝ

(Παπαχατζής 1987 et al.)

10. ΥΛΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

(Kokkinidou-Nikolaidou 1997)

11. ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ, ΠΟΥ ΥΠΟΣΥΝΕΙΔΗΤΑ ΤΟΥ ΔΙΝΟΥΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗ

(Bailey 2005)

12. ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗΣ

(Ορφανίδη 1990, 1992, 1996, 1998, 2010)

II. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗΣ

Τα ειδώλια, ως τμήματα συστημάτων συμπεριφοράς, πρέπει να μελετώνται πρώτα σε σχέση με άλλα ειδώλια και στη συνέχεια στο κοινωνικό και το ατομικό πλαίσιο των κατασκευαστών και των χρηστών τους.

Η συνολική επαναθεώρηση της μεθόδου ερευνητικής προσέγγισης των ειδωλίων όπως επιχειρείται να αναλυθεί στο κεφάλαιο αυτό, υπήρξε αποτέλεσμα των συγκριτικών μελετών μου τόσο στα παλαιότερα ευρήματα όσο και στο πλουσιότερο υλικό από ιδιωτικές συλλογές της Θεσσαλίας στην Ελλάδα, το οποίο για πρώτη φορά άρχισα να δημοσιεύω πρόσφατα. Το υλικό αυτό ξεπερνά τα δύομισυ χιλιάδες ειδώλια. Η προσπάθειά μου επικεντρώθηκε στην ανεύρεση κοινών στοιχείων και διαφορών στα ειδώλια που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα, τουλάχιστον στα ανθρωπόμορφα, ώστε να ερμηνευθούν χωρίς να είναι απαραίτητες η ακριβής χρονολόγησή τους, οι θέσεις που βρέθηκαν ή ακόμα και η ευρύτερη περιοχή. Στόχος η απομόνωση των τυπολογικών ιδιοτήτων τους που προσδιορίζουν συστήματα σκέψης και συμπεριφοράς. Με βάση λοιπόν τη γενικότερη μορφή τους και τον βαθμό επανάληψης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, προτείνω μια διαφορετική οπτική γωνία για τη μεθοδολογική/ερμηνευτική προσέγγιση του θέματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρόιμη ανθρώπινη σκέψη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η πρόιμη ειδωλοπλαστική

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΘΕΑΤΗ ΟΨΗ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ

- I. Από την πρώτη ύλη στο τελικό αντικείμενο

- II. Στα ίχνη του καλλιτέχνη
 - α) Η διακόσμηση
 - β) Το φύλο των ειδωλίων και το φύλο του ειδωλοπλάστη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΑΘΕΑΤΗ ΟΨΗ ΤΩΝ ΕΙΔΩΛΙΩΝ. ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΙΔΩΛΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ

- I. Προσεγγίσεις βάσει αρχαιολογικών δεδομένων
 - α) Ερμηνείες σε σχέση με τη γονιμότητα και τη ζωή
 - β) Ερμηνείες σε σχέση με το θάνατο
 - γ) Ερμηνείες σε σχέση με κοινωνικές ανθρώπινες σχέσεις

- II. Προσέγγιση βάσει της επαναληπτικής διαδικασίας
Η θεωρία της επανάληψης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ